

УДК 911.375:330(045)

<https://doi.org/>

10.15407/ugz2024.01.063

Мельничук Г. В.¹,ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8173-0472>,Дронова О. Л.²,ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1877-9425>¹ Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України² Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інтегрований міський розвиток: підходи і методика планування

Після тривалого періоду індустріальної економіки, модерністського містобудування та неоліберальної міської політики підходи до планування міського розвитку в Україні поступово змінюються. Особлива увага сьогодні надається інтегрованому підходу до планування розвитку міст, який є іновативним і перспективним, базується на врахуванні інтересів всіх учасників планувального процесу і набуває відповідного законодавчого підґрунтя та знаходиться у процесі адаптації на теренах нашої держави. Метою статті є висвітлення методичних засад планування інтегрованого міського розвитку як всеохоплюючого міждисциплінарного підходу, що стосується взаємодії всіх секторів життєдіяльності людини у міському просторі. Автори розкривають передумови виникнення, значення, сфери застосування, змістовні рівні запровадження інструментів інтегрованого планування і управління в українських містах з акцентом на потребу аналізу міжсекторальних впливів. Контент-аналіз українського законодавства та наукових джерел надає можливість запропонувати вертикально-інтегровану систему планувальної формуючої та регулятивної документації та визначити послідовність етапів планування інтегрованого розвитку громад в Україні. Зазначено, що вищою гуманною метою інструменту інтегрованого планування є забезпечення збалансованого розвитку та раціонального використання території і місцевих ресурсів, що відповідає інтересам громади та зумовлює стійкість у майбутньому. Розкриття методичних засад планування інтегрованого міського розвитку для збалансованості міст є новаторським серед українських географічних досліджень, актуальність публікації зумовлюється поточним процесом реформування системи містобудування в Україні, що передбачає розробку концепцій інтегрованого міського розвитку.

Ключові слова: інтеграція, міське планування, планувальна документація, збалансований розвиток України.

UDC 911.375:330(045)

Melnychuk, G. V.¹,ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8173-0472>,Dronova, O. L.²,ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1877-9425>¹ Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine² Taras Shevchenko National University of Kyiv

Integrated Urban Development: Approaches & Planning Methods

After a long time of industrial economy, modernist urban planning and neoliberal urban policy, approaches to urban development planning in Ukraine are gradually changing. Special attention today is paid to the innovative and promising integrated approach to cities planning and development, which is based on stakeholders' participation in the planning process and acquires an appropriate legislative basis and adaptation for the country. The purpose of the article is drawing the methodological background of integrated urban development planning as a comprehensive interdisciplinary approach that concerns the interaction of all sectors of human life in the urban space. The authors reveal the emergence prerequisites, significance, application areas, as well as the substantive levels of the introduction of integrated planning and management tools in Ukrainian cities with an emphasis on the need to analyze cross-sectoral impacts. The content analysis of Ukrainian legislation and scientific sources made it possible to propose a vertically integrated system of planning formative and regulatory documentation and to determine the sequence of planning stages of integrated development of communities in Ukraine. It is noted that the highest humanitarian goal of the integrated planning tool implementation is to ensure sustainable development and rational use of the urban territory and local resources, which meets the community interests and determines its resilience in the future. The disclosure of the methodological principles of integrated urban development planning for the sustainable cities' formation is innovative among Ukrainian geographical studies. The relevance of the publication is determined by the current process of reforming the urban planning system in Ukraine, which predicts the integrated urban development concepts development.

Keywords: integration, urban planning, planning documentation, sustainable development, Ukraine.

Особливість довгострокових планів полягає в тому, що вони можуть пережити людей, які їх розробили.

Джанет Садик-Хан. «Битва за міста»

Вступ

Тема інтегрованого міського розвитку в наш час актуальна як ніколи, оскільки жорстке функціональне зонування міста, притаманне ХХ ст., на сьогодні втрачає своє значення. Сучасна практика регулювання використання просторового потенціалу західних міст свідчить, що в умовах деіндустріалізації відбувається поступовий перехід до формування багатофункціональних територій, визначальною умовою існування яких є екологічність, зручність і пішохідна доступність до всіх необхідних закладів. Інтегрований підхід є необхідною передумовою для того, щоб протистояти багатьом проблемам, з якими стикаються міста сьогодні в усьому світі, і зробити їх більш збалансованими і комфортними [1].

Різноманітні аспекти міського життя, екологічні, економічні, соціальні, переплітаються, і успіх у розвитку міст може бути досягнутий значною мірою за допомогою комплексного підходу. Заходи, що стосуються фізичного оновлення міста, повинні поєднуватися з тими, які сприяють просуванню, економічному розвитку, соціальній інтеграції та охороні навколишнього середовища [2]. Це також вимагає міцних партнерських відносин між місцевими мешканцями, громадянським суспільством, бізнесом, виробництвом та різними рівнями влади. Такий підхід особливо важливий в даний час, беручи до уваги серйозність викликів, які постають перед містами, починаючи від конкретних демографічних змін до наслідків економічної стагнації з точки зору створення робочих місць, соціального прогресу та впливу зміни клімату.

Інтеграція — це об'єднання будь-яких елементів в єдине ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур [3]. Інтегрований міський розвиток — інноваційний підхід до розвитку населених територій (населених пунктів, міських агломерацій, регіонів, країн), що передбачає в рамках єдиного планувального процесу врахування всіх сфер життєдіяльності (секторів планування — соціум, економіка, простір, транспорт та довкілля), забезпечення інтересів учасників планувального процесу (держава — громада — бізнес), а також передбачення стійкості системи впровадження

змін та сталого адміністрування процесів у часі. По суті, це всеохоплююча система прийняття рішень на основі системи планувальної документації, яка забезпечує донесення думок усіх прошарків суспільства та оцінку наслідків прийняття рішень в кожній конкретній сфері людської діяльності з передбаченням потенційного впливу на інші сфери.

Найвища гуманна мета планування інтегрованого міського розвитку — забезпечити збалансований розвиток та раціональне використання території і ресурсів, що відповідає інтересам громади та зумовлює стійкість (resilience) міського розвитку в майбутньому. Однак інтегроване планування не є виключно інструментом впровадження парадигми збалансованого розвитку, відповідником партисипативного планування чи планування на основі даних. Його інструментарій може використовуватися для планування як збалансованих, так і неоліберальних сегрегованих урбанізованих систем в залежності від цілей запланованих траєкторій їхнього розвитку.

Об'єктом інтегрованого планування і управління завжди є певна конкретна територія. Відповідно, географічні дослідження виступають найбагатшим джерелом формування оптимальних знань щодо оцінювання, планування та прогнозування ресурсного та просторового розвитку окремих територіальних систем [4]. Географічні концепції формують базис для інтегрованого планування через узгодження питань територіального розташування полюсів розвитку і периферійних ареалів, а також потоків і зв'язків між ними, взаємодії між різними сферами господарської діяльності, взаємозалежностей суспільних та природних систем [5] на основі вивчення географічних чинників, еволюції становлення та функціональних особливостей окремих територіальних об'єктів [6].

Хоча базові принципи інтегрованого розвитку міст визначені ще Лейпцизькою хартією 2007 р., до сьогодні його загальноприйнятого стандарту не існує. Це породжує ряд проблем щодо розуміння значення, сфер застосування, принципів, рівнів запровадження інструментів інтегрованого планування і управління в українських містах.

Мета даної публікації полягає в тому, щоб за допомогою контент-аналізу законодавства різних країн та наукових публікацій окреслити методичні основи планування інтегрованого міського розвитку як всеохоплюючого підходу на основі застосування вертикально-інтегрованої системи планувальної документації, що вже прослідковується у правовому полі держави з її прив'язкою до системи геопросторових даних, яка забезпечує єдність процесу планування та надійність меха-

нізмів впровадження та моніторингу здійснення планів розвитку територій. У статті автори роблять спробу розглянути інтегрований підхід щодо можливостей його застосування для планування всіх сфер життєдіяльності людей у населених пунктах України. Це особливо актуально, оскільки система планування в Україні перебуває на етапі реформування і найбільш визначальні зміни стосуються планувальних документів на низовому, місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу

Передумови формування інтегрованого підходу до планування розвитку міст

Формування інтегрованого підходу до планування розвитку міст та територій стало наслідком процесів як-от розвиток практик стратегічного планування із залученням усіх зацікавлених осіб, поширення принципів «нового урбанізму» [7], що прийшли на противагу Афінійській хартії модерністського містобудування, перехід до постіндустріальної економіки, заснованої на інформації, технологіях, знаннях та людському капіталі при занепаді індустріальних територій, а також за збільшення уваги до довкілля, що відбувалося одночасно.

У Західній Європі однією з відповідей на кризу індустріальної економіки з початком глобалізаційних процесів середини ХХ ст. стало утворення спочатку на рівні міст, а згодом і на рівні регіонів таких інституцій, як агенції економічного розвитку, що мали на меті координувати перетворення економіки на постіндустріальну: залучення інвестицій, розвиток локальної економіки, робота з людським капіталом [8]. Так, у французькому Ліоні така агенція була створена ще в 1974 р., згодом вони виникають у багатьох інших європейських містах.

У процесі змін мова йшла не про планову економіку, а про широке залучення зацікавлених сторін, насамперед місцевого бізнесу, та формування стратегій перетворень, узгодження дій між кількома залученими суб'єктами. Наприкінці ХХ ст. міські та регіональні стратегії розвитку набували все більшого поширення і поступово з суто економічних документів перетворювалися на більш загальні, з соціальними, екологічними та просторовими рішеннями.

Водночас далися взнаки негативні наслідки повоєнної відбудови і розвитку міст на основі концепції модернізму в містобудуванні [9]. Також на конкретних прикладах стало зрозуміло, що вирішення завдань у одній сфері містопланування

може створити проблеми і кризи в інших [10, 11]. Наприклад, вирішення транспортної проблеми шляхом будівництва шосе у середмісті погіршить стан довкілля і якість життя місцевих мешканців, будівництво житла на дешевих приміських землях навпаки підсилить транспортні проблеми і створить загрози екологічного характеру, а успішний економічний проект з перетворення історичного центру на туристичний кластер витіснить місцевих мешканців та зведе нанівець спроби владнати питання зі скороченням побутових відходів.

Отже, вже на початок ХХІ ст. серед західних планувальників сформувалося стійке розуміння необхідності інтеграції різних систем планування, врахування взаємних впливів різних галузей, а боротьба міст за людський капітал в умовах переважно відкритих кордонів та глобалізації економіки перетворила гасло «міста — для людей», в сенсі для мешканців, з соціальної концепції «права на місто» на цілком прагматичне завдання утримати населення та розвивати власне людський капітал, як головний ресурс міста.

У практичному контексті інтегрований підхід виявився успішним при трансформації міст у низці країн, що зазнали складних суспільно-економічних викликів. Наприклад, перетворення міст Східної Німеччини після об'єднання країни (1990-ті, і недарма згадана хартія була прийнята саме у східнонімецькому місті Лейпциг), плани ревіталізації міст у Польщі в рамках інтеграції до Європейського Союзу (2000-ні), відродження міст США після занепаду 1970–1980-х рр. У всіх випадках поєднувалися стратегічні (формуючі) заходи з планування соціально-економічної сфери та регуляторні просторові рішення, які разом створювали ефект синергії.

Вважається, що базовим документом, який визначає принципи інтегрованого планування, є Лейпцизька Хартія «Міста Європи на шляху до

сталого розвитку», прийнята з нагоди зустрічі міністрів з питань міського розвитку і територіальної єдності в м. Лейпциг 24–25 травня 2007 р. Загальні рекомендації Лейпцизької хартії включають два блоки напрямів діяльності у сфері розвитку сучасних європейських міст:

Політика інтегрованого розвитку міст:

- Залучення громадськості на ранніх/усіх стадіях планування.
- Змішування різних видів землекористування, поєднання житла, робочих місць, закладів освіти та постачання, організації дозвілля в міських кварталах.
- Компактність, підвищення щільності забудови, пішохідні відстані між необхідними об'єктами що сприяє сталій мобільності.
- Підвищення цінності природного ландшафту.
- Збереження ідентичності територій, культурних осередків, охорона пам'яток.
- Створення та збереження якісних публічних просторів.

- Модернізація інфраструктури та підвищення енергоефективності.

Приділення уваги найпроблемнішим районам міст:

- Розробка концепцій розвитку на рівні районів міст.
  - Удосконалення будівельного фонду в плані оформлення, реставрації, будівництва та підвищення енергоефективності.
  - Розвиток місцевої економіки та місцевої політики щодо ринку праці, розбудова підприємств, важливих для формування містоутворювальних функцій.
  - Підвищення ролі освіти та професійної підготовки для дітей та молоді.
  - Розбудова системи доступного і комфортного громадського транспорту.
- Продовженням принципів Лейпцизької хартії щодо інтегрованого планування у практичному аспекті у ЄС можна назвати Міський порядок денний для ЄС (2016), а також оновлену Лейпцизьку хартію (2020).

Чим не є інтегрований підхід міського розвитку

Інтегрований міський розвиток не є тотожним парадигмі сталого розвитку, що полягає у збалансованому розвитку суспільства, економіки та довкілля з усвідомленням відповідальності перед майбутніми поколіннями. Цілі сталого розвитку 2030, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 р., формують загальносвітові та національні цінності, в той час як інтегрований розвиток в першу чергу є чітким інструментарієм. За допомогою інструментів інтегрованого розвитку, передусім чіткої інтегрованої системи планування, можна побудувати як демократичне, вписане в природу суспільство соціальної справедливості, так і неоліберальне місто-бізнеспроект або навіть сегреговану закриту спільноту. Результат залежить від поставлених цілей і цінностей.

Так само інтегроване планування не вимагає однозначного використання інформаційних технологій, баз даних та їх глибинного аналізу, математичного моделювання. Звісно, з використанням ГІС, даних ІТ, результат може бути якіснішим, але часом це є надлишковим, у окремих випадках достатньо експертної оцінки визначення причин і наслідків (взаємозалежностей) міських процесів. Для їх розуміння важливішими є міждисциплінарні дослідження (наприклад, встановлення залежності криміногенної ситуації у районах від характеру забудови або

привабливості оренди торговельних площ від доступності велоінфраструктури тощо).

Партисипація у розвитку міста, що передбачає широке залучення громадськості, активну роботу з НУО та бізнесом є ознакою інтегрованого планування, однак ця ознака не завжди гарантує досягнення вищої гуманної мети. У окремих випадках робота з місцевою громадою може не мати наслідком інтегровані проектні рішення і взагалі скотитися на шлях популізму. З іншого боку система інтегрованого планування може бути побудована на основі якісних експертних оцінок та рішеннях представницької робочої групи. Яскравим прикладом партисипативного підходу без позитивного наслідку є цілеспрямована джентрифікація, що призводить до зміни соціального профілю населення. Певні приклади публічно-приватного партнерства у країнах, що розвиваються, також демонструють негативні ефекти для інтегрованих рішень.

Інтегроване планування не є заміником просторового або соціально-економічного планування, а також тих напрямків планування, які лише зароджуються або формалізуються — у сферах транспорту, збереження та відновлення довкілля і природних ресурсів, примноження людського капіталу. Інтегрований підхід має на меті формування загальної рамки, системи взаємозв'язків між документами планування

різних рівнів та сфер, аби уникнути конфліктів та забезпечити синергетичні ефекти. Відповідно, в умовах планувальної системи України, інтегрований підхід не обов'язково полягає у створенні певного унікального документу у випадку, якщо забезпечено вертикальну інтеграцію планувальних документів. Однак по суті, на етапі сучасних змін, таким документом має стати *концепція інтегрованого розвитку* — документ стратегічного планування, де забезпечено формування загального бачення і поєднання всіх компонентів планувального процесу [12, 13].

Отже, інтегроване планування — це лише інструмент розвитку території, з яким можна

Рівні планування: масштаб, технології та цінності

Коли йдеться про місто як відкриту систему з нескінченною кількістю учасників взаємодії, безліччю транзакцій та різноплановими зовнішніми впливами, можна відчувати певний страх потрапити в пастку тотального планування. Передбачити абсолютно всі соціальні практики (а фактично — спростивши їх до моделі «місто як машина для життя») намагалися у ХХ ст. модерністським містоплануванням [14]. У результаті стало зрозумілим, що тотальне планування неможливе. Проекти мікрорайонів і навіть міст без додаткової деталізації, розроблені архітекторами-модерністами, на макетах і кресленнях виглядали захопливо, однак при їх реалізації виявлялися надто спрощеними та естетично бідними, особливо коли ми опускаємося з рівня «пташиного польоту» до людського масштабу безпосередньо на вулиці. Тобто на кресленні на рівні міста багато що здається простим і очевидним, однак з укрупненням масштабу та збільшенням деталізації, з виходом на детальні плани території, сприйняття елементів планування починає ускладнюватися і плутатися, громада втрачає контроль за міським розвитком саме на цьому рівні. Виникають питання щодо прав власності, конфліктів інтересів різних соціальних груп, тощо. Очевидно, що за інтегрованого планування ієрархія має охоплювати вертикаль від ціннісних принципів до впровадження на рівні щоденних практик, а також передбачати систему документів планування, що відповідають різним рівням і за умов продуманих і справді узгоджених рішень всі пастки виявляються уявними.

Річард Сеннет у своїй книзі «Будувати і жити: етика міст» (2021) [15] згадував принципову дискусію щодо можливості планування на рівні міста між Джейн Джейкобс та Льюїсом

поводитися по-різному, залежно від поставлених цілей. На результати його застосування значно впливає суб'єктивне світосприйняття і підготовка планувальників. Деталізація та якість планувальних ідей залежить від знань, компетенцій та особистого досвіду учасників процесу планування. Позбавитися персоналізованого бачення суб'єктів планування та впровадження досить складно, це завжди вноситиме похибку у реалізовані рішення. Лише високий рівень відповідальності, моральних якостей, етичних засад та вмотивованості учасників планувального процесу може привести місто до згаданої раніше найвищої гуманної мети планування інтегрованого міського розвитку.

Мамфорд. Джейкобс стверджувала, що генеральне планування «зверху» неминуче задушить громаду і вбачала небезпеку для громади від великих проєктів, обстоювала ідею еволюційного, поступового розвитку [16]. В той же час Мамфорд вірив у проєктування і стверджував, що люди, аби боротися, мають уявляти картину того, за що вони борються [17]. Втім, Мамфорд наділяв урбаністів як головних планувальників набагато більшими політичними чеснотами, ніж визнавала за ними Джейкобс. Таким чином, описуючи інтегрований підхід, варто згадати і цитату Майкла Блумберга (мера Нью-Йорка у 2002–2013 роках) щодо міських трансформацій: «Діємо як Роберт Мозес (архітектор, що впроваджував жорсткі інфраструктурні проєкти зверху у Нью-Йорку у 1960-х рр. — примітка авт), але не забуваймо про Джейн Джейкобс». Справді, хоча інтегроване планування передбачає велику частку неформальних «м'яких» заходів, серед рішень можуть бути і досить значні «жорсткі» інфраструктурні та системні проєкти «зверху».

Але як відрізнити системність розвитку, наприклад, інфраструктури, від проєктів фестивалізації [18], популярних серед планувальників та очільників різних рівнів? Як запланувати справді системні зміни, а не лише витратити великі кошти на наче ж модні технологічні інновації? Для цього потрібно підходити до планування з позиції змістовного наповнення планувальних рівнів, аналізу взаємовпливів секторів планування, визначення найвищої ефективності результатів.

Змістовні рівні для планування розвитку міста на засадах інтегрованого підходу схематично представлені в *табл. 1*.

Таблиця 1. Змістовні рівні планування міста на засадах інтегрованого підходу

Рівень	Зміст	Форма	Інституція	Вплив рішення	
1. <i>Здорові міста: цілі людяності</i>	Цінності	Бачення та пріоритети (концепція)	Інститут розвитку міста, Агенція регіонального розвитку, тощо	Політичний	7. Моніторинг впровадження: що потрібно відкоректувати
2. <i>Міжсекторальне планування: фундамент стратегічної ефективності</i>	Функції	Стратегічні цілі (стратегії за секторами планування)	Інститут розвитку міста, Агенція регіонального розвитку, тощо	Політичний	
3. <i>Збалансований розвиток різних секторів діяльності</i>	Завдання	Оперативні цілі (уточнення до стратегічних цілей)	Місцеві адміністрації	Політичний	
4. <i>Інфраструктурні системи: організація понад усе</i>	Системи	Програми	Місцеві адміністрації	Організаційний	
5. <i>Технологічні інновації: заміна елементів системи</i>	Технології	Проекти	Комунальні підприємства тощо	Організаційно-технологічний	
6. <i>Інструкції до впровадження: як все має працювати</i>	Обслуговування	Плани експлуатації	Комунальні підприємства тощо	Технологічно-обслуговуючий	

Отже, процес планування має забезпечувати втручання на різних змістовних рівнях у певній послідовності, а саме:

1. *Здорові міста: цілі людяності*. Це рівень визначення цінностей і формування бачення. Як світовий індекс щастя серед країн не ідентичний їхньому рейтингу за рівнем ВВП, так і ідеальна на перший погляд інфраструктура міста не гарантує реалізації всім знайомого побажання: «живіть довго та щасливо». Місто це не просто «машина для зростання», місце для проживання, роботи та отримання різних послуг. Це екосистема нашого співжиття, що у першу чергу відображає наші цінності, прагнення, бажання, на базовому загальнолюдському рівні і планування потрібно починати саме з встановлення спільного бачення його розвитку. Місто як людська спільнота може багато, адже ми взаємозалежні, ми формуємо середовище, а середовище, відповідно, формує нас. І це середовище може бути активним.

Здоров'я та довголіття, турбота та любов, самовираження та визнання, досягнення та захоплення — ці та багато інших людських, а не містобудівних понять стають пріоритетами розвитку. І, що найцікавіше, це цілком можна виміряти, а отже, встановлювати в якості індикаторів ефективності міських планувальних документів. Тривалість життя та стійкість громади, рівень народжуваності, кількість шлюбів, розлучень, самогубств, покинутих та усиновлених дітей, нових відкритих сімейних підпри-

ємств, працевлаштованих людей з інвалідністю, працюючих за отриманою спеціальністю випускників, поширеність неформальної освіти та благодійності, залученість людей похилого віку та багато-багато іншого — так оцінювати ефективність міста гуманніше, ніж у ВВП, пасажиропотоках чи обсязі залучених інвестицій. Насправді ці показники відстежуються і досить давно, однак переважно залишаються у фокусі лише на рівні соціальних служб; лише нещодавно їх почали застосовувати як індикатори оцінки загальноміського розвитку. Але саме ці показники варто визначати на самому початку процесу планування. Не «Місто-ЖЕК» або «Місто-ТРЦ», а «Місто-інкубатор», яке за допомогою інфраструктурних рішень активно формує спосіб життя людей, розвиваючи таким чином власний людський капітал, і не лише і не стільки як робочу силу. Унікальний спосіб життя стає головною ідентичністю не просто «розумного» чи «мудрого» міста, але здорового, зеленого та щасливого.

2. *Міжсекторальне планування: фундамент стратегічної ефективності*. Це рівень визначення функцій, перехідний рівень планування від категорії «місто для людей» до категорії «люди для міста». Якщо перший рівень визначає цінності та пріоритети, то другий стосується стратегічних рішень просторового розвитку, що впливатимуть на ефективність у всіх інших секторах планування. І мова не лише про «великий масштаб» освоєння нових територій: на

цьому рівні може плануватися вулиця, окремі будинки, оновлюватися район, формуватися житлова політика. «На столі» у планувальників на цьому рівні мають бути рішення-сценарії з різних секторів планування, зорієнтовані на визначення містоутворювальної бази і функціонального профілю міста. Це рівень стратегічний, він значно вищий за інфраструктурний і повинен розширювати коло можливих рішень. Наприклад, на цьому рівні можна визначити, що не потрібно будувати нову лінію метро із спального району до центру, якщо у цьому районі можна створити робочі місця і місця відпочинку і, таким чином, суттєво знизити потребу людей у щоденних поїздках. Для реалізації тієї ж функції — «працевлаштування» — вже не потрібна інфраструктура «транспорт» у колишніх масштабах. Економія на витратах грошей та часу є очевидною і формує стратегічну ефективність.

3. *Збалансований розвиток різних секторів діяльності.* Це рівень розробки завдань з адаптацією сучасних загальносвітових підходів збалансованого розвитку, що включають економічну, соціальну та екологічну сфери діяльності людини. На цьому рівні приймаються політичні рішення (стимулювання, нормативне забезпечення) щодо запровадження інструментів енергозбереження та ресурсоменеджменту, циркулярної економіки, створення синьо-зеленої інфраструктури, сталої мобільності, інтермодальної логістики, інклюзивності та універсального дизайну міського середовища тощо. Цих підходів чимало, вони є досить універсальними і гнучкими з точки зору механізмів впровадження.

На рівні розробки завдань також надзвичайно важливо передбачати питання ефективності, адже досить часто те саме завдання можна вирішити як великобюджетними матеріальними проектами, так і альтернативно, через організаційні інноваційні рішення, що вимагають значно менших матеріальних чи фінансових вкладень. Тобто якщо на другому рівні планування є набір альтернатив досягнення стратегічних цілей, то на третьому — набір альтернатив вирішення завдань в межах певної сфери втручання.

4. *Інфраструктурні системи: організація понад усе.* Якщо перші три рівні більше відносяться до політичних і є досить незвичними для української планувальної системи, то планування окремих інфраструктурних систем є знайомим технологічним завданням (будування транспортних розв'язок і мостів ще й досі є домінуючим пріоритетом в стратегіях розвитку

українських міст). На цьому рівні вже розглядаються альтернативні варіанти проектних рішень окремих підсистем та проектів. Узгодити їх має певна галузева програма (наприклад, програма розвитку шкіл, запровадження сортування сміття, будівництва велоінфраструктури, реконструкції старого житла тощо). Якщо ще на третьому рівні можна було говорити про певні управлінські рішення, то на четвертому мова йде вже суто про організаційний процес і відслідковування його ефективності є надзвичайно важливим завданням.

Рішення можуть бути різні, але фокус вже досить вузький, значення даних на цьому рівні стрімко зростає. Щодо багатьох рішень можна покластися на нові технології аналізу даних та моделювання процесів. Наприклад, транспортна модель міста дозволяє побачити найвужчі місця та прогнозувати наслідки тих чи інших змін. Можна моделювати навантаження на інфраструктури з огляду на реальну кількість населення, точки тяжіння, цільове призначення земель, розрахувати ефективність землекористування через поєднання з податковими даними тощо. Чимало рішень можуть бути суто організаційними з метою визначення як і де краще використати ті чи інші технологічні рішення.

5. *Технологічні інновації: заміна елементів системи.* Технологічний прогрес є перманентним явищем, нові технології постійно пропонують нові можливості. Лампи розжарювання змінюються на світлодіодні, з яскравішим світлом і меншим енергоспоживанням, дерев'яні вікна — на склопакети, на зміну автомобілям на нафтовому паливі приходять електромобілі. Але все це — механічна заміна окремих елементів, що може дати певні вигоди на рівні використання, але не надто створить нову якість життя. Навіть якщо всі авто у заторі будуть електричними — це лише певно покращить стан довкілля, але ніяк не вплине на транспортну ситуацію. Тому, цей рівень є нижчим за попередній. Якщо вся система не оптимальна сама собою, технологічні інновації створюють лише видимість модернізації. Який зиск від новенького тролейбуса, якщо графік руху не прогнозований і тролейбусний парк замалий? Чи ліхтарі стоять так, що на тротуарах не світлішає? При цьому це часто найдорожчі рішення, оскільки по суті мова йде про закупівлі, а не зміну підходів. Технологічне оновлення важливе, однак потрібні порівняння, розуміння переваг інновацій, і це

все досить універсальні рішення, оцінювати які справа галузевих інституцій, часто досить вузькоспеціалізованих.

б. *Інструкції до впровадження: як все має працювати.* Якщо немає планування реалізації, буденного використання та обслуговування тих чи інших систем, досить швидко вони можуть розбалансуватися і вийти з ладу. Норми експлуатації, регламенти поточних ремонтів, посадові інструкції — має існувати безліч документів, якими повинні керуватися кінцеві виконавці. Без цього порушуються процедури, псується техніка, з'являються «казуси виконавця», на основі чого, незважаючи на чудове стратегічне планування, результат буде досить посереднім.

Сектори планування: тематики для міждисциплінарного дискурсу

Тоді як економічні стратегії можуть охоплювати лише певні визначені пріоритети і навіть не всю міську економіку, а просторова документація, зазвичай, не аналізує впливи наприклад, на соціум чи довкілля, інтегроване планування має найбільше передумов до успішної реалізації заявлених цілей, адже воно охоплює всі сфери життєдіяльності міста. Лише за таких умов можна відстежити і оцінити якнайбільше комплексних наслідків планувальної діяльності і опрацювати їх. Таким чином, інтегрований підхід це не лише про поєднання соціально-економічної та містобудівної планувальних систем. Аби сформувати чіткий перелік всіх залучених секторів планування за інтегрованим підходом, доцільно коротко пригадати діючі планувальні системи сьогодення в Україні.

Соціально-економічне планування, незважаючи на наявність соціальної складової у назві, має зазвичай пріоритетом економічний розвиток, досягнення вищих економічних показників, хоча на практиці цілі економічного розвитку можуть суперечити цілям розвитку людських спільнот окремих територій. Соціальні питання часто розглядаються як другорядні, пов'язані з підтримкою окремих соціальних груп, а про розвиток людського капіталу, забезпечення соціальної справедливості, можливостей для самореалізації різних верств населення згадується взагалі досить рідко. Наприклад, освіта, після шкільної, що лежить чітко на межі економіки і соціального сектору (формування людського капіталу) взагалі опиняється поза планувальними процесами (відбувається її прив'язка до ЗВО, і, як наслідок, віддалення від вимог місцевих ринків праці). Загалом питання планування розвитку

7. *Моніторинг впровадження: що потрібно відкоригувати.* Реалізація рішень здійснюється за умов постійного наскрізного моніторингу, що є окремим видом планування, де велике значення мають інституційна спроможність, людський капітал, підготовка кадрів, оскільки якою б не була автоматизація процесів, на певному етапі людський чинник може поставити під сумнів успішність всього ланцюга планування. Система моніторингу розробляється заздалегідь з врахуванням можливостей збору інформації про зміни середовища, потреби у коригуванні цілей, виконання конкретних проектів і впроваджується на основі зворотнього зв'язку, постійних перевірок виконання та оцінювання впливів.

людського капіталу, забезпечення громадського здоров'я, підвищення рівня соціальної інтеграції залишаються найменш дослідженими у міському плануванні.

З іншого боку, формальна система містобудування включає в себе як просторове планування, так і транспортне — в частині фізичної інфраструктури. Однак його «м'яка» галузева складова зазвичай у містобудівних документах не відображається, і з'являється потреба у окремих транспортних планах (де також не завжди організація такої роботи відображена адекватно). Тобто такого транспортного планування, що включає не лише інфраструктуру, але й організацію інтегрованої транспортної системи на засадах сталої міської мобільності, в Україні бракує.

Так само окремі елементи планування природних систем і впливів на довкілля можуть бути частиною містобудівних документів. Це надзвичайно важлива складова, адже планування територій — це не лише забудова та землекористування з метою промислового чи сільськогосподарського виробництва, а й захист навколишнього природного середовища, як шляхом заповідання та обмеження доступу і використання, так і рекреації. Однак окремого планування розвитку природних систем у поєднанні з комплексом забезпечення ресурсної бази та урбаністичних трансформацій в Україні дуже не вистачає.

Таким чином, можна виділити наступні п'ять сучасних секторів планування збалансованого розвитку міста, кожен з яких включає досить різнопланові напрямки, підходи та заходи, які однак поєднуються спільними цілями вищого порядку і мають передбачати міждисциплінарну увагу.

1. Сектор планування соціального розвитку.

Будь-яке планування має розпочинатися з аналізу демографічних показників, людського капіталу як головного ресурсу міста. Дані про кількість, динаміку населення, віковий склад та сімейне благополуччя, здоров'я, народжуваність та смертність, освіту і компетенції, майновий стан та споживання, культурні особливості на побутовому рівні, соціальний статус та можливості різних особливих соціальних груп, міграції та міграційні настрої і чимало іншої інформації про населення допоможе зрозуміти для кого ми плануємо розвиток. Насправді серед цих питань знаходяться і процеси, які можна запланувати. І, цілком можливо, що ті, для кого ми плануємо міський розвиток, поки живуть не тут, а може й ще не народилися.

Саме цей сектор планування має згадувати про історію, культурний спадок, традиції, ритуали, набуті навички, музеї, пам'ятки тощо. І про культуру варто згадувати не в сенсі культурної індустрії як однієї з галузей економіки, а саме щодо повсякденних практик, побуту, культурних послуг населенню. Тут і про злочинність, про реальний рівень безпеки і відчуття безпеки, довіру до простору та інституцій, про систему соціальної допомоги, медицини, освіти. А також про соціальну інтеграцію, громадські ініціативи, про соціальну справедливість, інклюзивність, толерантність, таланти, щастя і бажання жити саме тут, у цьому місті.

2. Сектор планування економічного розвитку. Ця складова інтегрованого планування є надзвичайно важливою, адже мова йде про містоформуючі функції, функціональний профіль міста, зайнятість і робочі місця. Містоутворюючі галузі і підприємства формують спеціалізацію міста та його місце в поділі праці урбанізованих систем вищого рівня. На сьогодні матеріальне виробництво особливо у великих містах все частіше витісняється галузями третинної та четвертинної сфери, що формують систему економіки на постіндустріальних засадах на базі різних видів послуг, інформації та знань.

Саме містоутворюючі галузі, значення яких виходить за межі даного населеного пункту, формують місто і вони потребують найбільшої уваги при розробці міських економічних стратегій. Завдяки ефекту мультиплікатора навколо провідних галузей виникають підприємства сфери обслуговування, за високих умов їх розвитку вже вони можуть стати точками розвитку — елементом притягування інших галузей економіки і людських ресурсів.

Отже, цей сектор планування передбачає питання виробництва і споживання, торгівлю і надання послуг, занепад і розквіт, привабливість для різних видів бізнесу, інновації, туристичну привабливість, ділову активність. Саме тут мова має йти про кваліфікації і навички, про технології і знання, про зайнятість і безробіття, про бізнесову та технологічну культуру, про глобальні та місцеві ринкові тенденції і прогнози. Тут має мова йти і про фінансову спроможність, про інвестиції та капітал, про рівень зарплат та рівень податків, про локальну економіку на основі розкриття всіх місцевих потенціалів.

3. Сектор планування просторового розвитку. Населення живе і здійснює господарську діяльність у певному географічному просторі, на який активно впливає і перетворює. Планування питань землекористування, процесів урбанізації, сільськогосподарського освоєння чи заповідання тих чи інших територій, проектування та використання вулиць, громадських просторів, будинків, інфраструктури, особливостей влаштування простору, в якому ми живемо, — все це визначає наші щоденні практики, можливості, права. Жоден найжорсткіший закон не має такого впливу на людей, як простір. За цим сектором планувальної діяльності передбачається увага до ефективності фізичного середовища, наскільки воно відповідає сучасним потребам, вимагає додаткових витрат, як впливає на нашу поведінку. Просторовий розвиток означає систему організованих дій з управління елементами і зв'язками територій і політик, скерованих на оптимізацію поточних просторових змін. По суті це запланована та обґрунтована трансформація визначених територій, що здійснюється на основі збалансованого врахування суспільних інтересів та ємності/стійкості природних ландшафтів. Просторове планування полягає у географічному вираженні економічних, соціальних, транспортних та екологічних політик суспільства і здійснення їх координації з метою недопущення зіткнення інтересів, що вирішується нині в Україні досить неоднозначно. Хоча саме просторове планування в Україні протягом тривалого часу є законодавчо визначеним («жорстким») інструментом регулювання земельних та містобудівних питань.

4. Сектор планування розвитку транспорту і мобільності. Транспортні можливості є ключем до фізичного пізнання світу, транспортна інфраструктура може суттєво викривлювати простір і є елементом формування плануваль-

ної структури міст та територій. Вона здійснює значні соціальні, економічні, екологічні та безпекові впливи. Але транспортне планування — це не частина просторового, хоча також вимагає територій і просторових рішень. «М'яка» частина планування цього сектору, що стосується організації потреб та можливостей переїздів і перевезень, є дотичною до економіки та соціальних питань, вона часом є важливішою за фізичну інфраструктуру. Питання сталої міської мобільності більше пов'язані з питаннями землекористування, з наближенням робочих місць, місць обслуговування, відпочинку тощо до житла і, таким чином, зменшення необхідності переїздів і перевезень. Цей сектор має комбінувати питання про рух людей та товарів, про зміни простору через транспортну доступність чи навпаки, недоступність. Зазначати, як «жорстка» частина цього планування (транспортна інфраструктура) впливає на нашу поведінку, на ефективність економіки, а також як вибір того чи іншого питання землекористування може вплинути на транспортне рішення і, відповідно, може зробити успішним чи неуспішним район, чи місто, чи регіон, а також які рішення безпосередньо впливають на довіру до середовища, безпеку та збереження життя.

5. Сектор планування розвитку природних ландшафтних систем і впливу на довкілля. Людство постійно змінює природне середовище, у якому проживає, однак урбанізовані території не є повністю штучними. Ми всі є частиною біосфери, життя залежить від збереження її цілісності. Вплив міста на біосферу, ресурси, необхідні для його розвитку і ресурси, що залишаться майбутнім поколінням, — всі ці питання потребують особливої уваги. Планування за цим сектором має дбати не просто про захист природного надбання, біорізноманіття, зменшенні забруднення, а саме про формування збалансованого середовища для життя людей у довкіллі в небезкінечних фізичних умовах планети Земля [19].

Мова йде про збереження незайманих екосистем, про клімат (глобальний, місцевий, мікроклімат), міські ліси, програми повернення природи у міста, водопостачання і стоки, забруднення та поводження з відходами тощо. Тут про рослини і тварини, про парки і водойми, про спеку і дощі, ресурсоефективність і переробку відходів, а також про енергетику, розумний розвиток якої має забезпечити діяльність всієї інфраструктури міста.

Окремо варто виділити єдину систему планування і управління збалансованістю і стійкістю **взаємодії секторів планування**. Для збалансованого поєднання зазначених вище секторів планування надзвичайно важливою є система адміністративно-організаційних механізмів процесу планування і забезпечення життєдіяльності міста. Важливо забезпечити інституційну спроможність міста реалізувати інтегрований план розвитку збалансованим та стійким шляхом. Має плануватися здатність міста реагувати на будь-які виклики, зберігаючи при цьому базову структуру і спосіб функціонування, здатність до самоорганізації, а також здатність адаптуватися до стресів та змін. Міська стійкість зазвичай стосується здатності міської системи витримати широкий спектр ударів і стресів [20].

Зміна клімату, надзвичайні руйнівні природні явища чи закриття містоутворюючого підприємства, війна, пандемія — всі подібні виклики є актуальними для міст сьогодні. Система управління і планування, що охоплює всі зазначені вище сектори і формує потенціал стійкості та адаптаційні механізми у відповідь на виклики на основі міждисциплінарного, інтегрованого підходу є запорукою успіху міського розвитку.

Власне, інтегрований підхід до планування територій полягає у врахуванні взаємних впливів різних секторів планування — як на рівні цінностей і пріоритетів, так і стратегічних цілей, заходів, проектів. Аналіз впливів важливий на всіх етапах планування, адже запропоновані заходи можуть мати впливи на інші сфери, часом на перший погляд парадоксальні, а частіше — неочевидні.

Питання екологічного впливу в планувальних документах відповідно до міжнародної практики і українського законодавства визначається стратегічною екологічною оцінкою (СЕО). Процедура СЕО включає не лише експертні висновки, а й громадські обговорення, що забезпечує її прозорість. Однак впливи між іншими секторами планування переважно залишаються малодослідженими — в той час як подібні оцінки з громадським обговоренням мають здійснюватися і щодо інших секторів планування. Оцінка рівня впливів між різними секторами планування є обов'язковою складовою інтегрованого підходу. Для повноти такої оцінки доречно аналізувати всі сфери планування, всередині кожної з них можливе виділення окремих складових.

Кінцеву оцінку інтегрованих впливів між секторами планування доречно здійснювати за двома шкалами:

- вид впливу залежно від секторів, тобто оцінка відповідно до визначених на вищих рівнях планування цінностей, цілей, планів;

- сила й напрямок впливу, тобто глибина зі знаком плюс чи мінус — від ризику до можливостей;

Будь-який міський проект апріорі є міждисциплінарним і впливає відразу на кілька секторів, навіть якщо це не передбачено тими, хто його спланував. Наприклад, озеленення і благоустрій публічних просторів призведе до позитивних змін, таких як покращення екологічних показників і підвищення якості життя, але й до негативних, як наприклад, зелена джентрифікація.

Система планування і управління збалансованістю і стійкістю взаємодії секторів планування в Україні

Реалізація інтегрованого підходу до планування через формування системи планування і управління збалансованістю і стійкістю взаємодії секторів планування дозволяє в повній мірі розкрити міський потенціал, зробити процеси планування та впровадження прозорими та зрозумілими на всіх рівнях і забезпечити потрібну залученість як мешканців, так і інших зацікавлених сторін не лише на етапі планування, а й при реалізації ухвалених планувальних рішень.

Чим глибше досліджуються міські процеси, тим більше таких впливів виявляється і вони потребують систематизації (*табл. 2*). Це, з одного боку, зумовлює необхідність аналізу впливів на інші сектори планування (якщо проект галузевий), з іншого — зумовлює необхідність розглядати конкретний міський проект як інтегрований, спрямований одночасно на вирішення кількох завдань (або принаймні уникнення виникнення нових проблем). При наявності п'яти секторів планування доречно оцінювати 20 видів інтегрованих впливів, кожен з яких може стати предметом урбаністичних досліджень — як на рівні визначення загальних закономірностей, так і щодо уваги до місцевих особливостей.

Інтегрований підхід до планування міст та територій в Україні із забезпеченням взаємоузгодження галузевих і просторових рішень може бути реалізований через формування вертикально-інтегрованої системи планувальної документації, з подальшою прив'язкою до інтегрованих систем геопросторових даних, цифровізацією адміністративних процесів, із забезпеченням єдності процесу планування, надійних механізмів впровадження та моніторингу шляхів розвитку територій.

Таблиця 2. Аналіз інтегрованих впливів за секторами планування

Система планування і управління збалансованістю і стійкістю взаємодії секторів планування						
Система планування і управління збалансованістю і стійкістю взаємодії секторів планування	Сектори планування	Соціум	Економіка	Простір	Транспорт	Довкілля
	Соціум	Планування	Вплив соціуму на економіку	Вплив соціуму на простір	Вплив соціуму на транспорт	Вплив соціуму на довкілля
	Економіка	Вплив економіки на соціум	Планування	Вплив економіки на простір	Вплив економіки на транспорт	Вплив економіки на довкілля
	Простір	Вплив простору на соціум	Вплив простору на економіку	Планування	Вплив простору на транспорт	Вплив простору на довкілля
	Транспорт	Вплив транспорту на соціум	Вплив транспорту на економіку	Вплив транспорту на простір	Планування	Вплив транспорту на довкілля
	Довкілля	Вплив довкілля на соціум	Вплив довкілля на економіку	Вплив довкілля на простір	Вплив довкілля на транспорт	Планування

Формування єдиної системи планування доречно здійснювати на основі вже існуючих практик планування в Україні, узагальнюючи кращі з них та поширюючи на ті сфери, які поки що не отримали значного розвитку у плануванні. На рівні концепцій, стратегій, програм та планів існує чимало видів планувальних документів, однак необхідно визначити загальний підхід до їх інтеграції у єдину систему планування і управління, відповідно до наведених вище рівнів та секторів планування, а також встановити достатньо жорсткі зв'язки для їх взаємодії.

На сьогодні у планувальній діяльності в Україні поєднуються інструменти формуючого (так званого «м'якого») і регулюючого («жорсткого») планування. Формуючі інструменти є досить гнучкими, вони задають рамку, яка є індивідуальною для кожного міста. По суті вони формують політику соціально-економічного, ресурсного розвитку і розробляються у вигляді стратегій, концепцій і програм. Останні зміни у Законі України «Про засади державної регіональної політики» [21] впроваджують обов'язковість стратегічного планування територіальних громад. Регулюючі інструменти — це, більшою мірою, просторова (містобудівна) документація. Вона включає комплексні плани територіальних громад, генеральні плани міст, плани зонування, детальні плани територій і регулює виконання зазначених стратегій у просторі. Її дотримання завжди було у минулому і нині є обов'язковим згідно законодавства. Таким чином сьогодні завдання цілепокладання і формування стратегічного розвитку територій стосуються «м'яких» і гнучких документів планування, тоді як «жорсткі» інструменти (просторова документація) виконують регулюючі функції.

Ускладнює структуру документації планування та формування їх вертикально інтегрованої системи накладання функцій, що реалізуються кількома, часто подібними, документами планування. Порівняльний контент-аналіз базових документів планування міського розвитку дозволяє зробити низку висновків, що в свою чергу дають можливість вибудувати ідеалізовану вертикально-інтегровану модель системи планування:

- ключовою зоною перетину є узгоджене усіма зацікавленими сторонами *бачення довгострокового розвитку міста*, що надалі визначає подальші планувальні рішення. Відповідно, є потреба у визначенні єдиного базового документу

довгострокового планування розвитку територій, а саме *концепції інтегрованого розвитку*;

- чергування документів з функціями формування та регулювання забезпечує *узгодженість ієрархії цілей та завдань*, виконання заходів на їх досягнення. «М'які» формуючі (стратегічні) документи дозволяють уникнути надмірної формалізації обґрунтування цілей, в той час як регуляторні інструменти визначають чіткі просторові, об'єктні та показникові вимоги їх дотримання. Це забезпечує як послідовне врахування положень документів вищого рівня при розробленні документів нижчого рівня, так і запровадження аналізу інтегрованих впливів;

- деталізація здійснюється рівнозалежно в галузевому і просторовому полі; заходи виконуються на рівні програм і проектів, причому кожен захід низового рівня здійснюється залежно від поставлених пріоритетів і цілей вищого рівня. Загалом це дозволяє створити єдиний реєстр планувальних документів на всіх рівнях і, відповідно, інтегровану систему їх моніторингу у єдиному інформаційному просторі.

Представити структуровані планувальні документи для міст України відповідно до виділених вище рівнів планування доцільно наступним чином (*табл. 3*):

1) бачення та функції — загальний формуючий документ довгострокового планування: включає в себе:

- визначення довгострокового бачення розвитку (цінності та пріоритети),
- визначення територій пріоритетного розвитку;
- формулювання стратегічних цілей відповідно до 5 вищезазначених секторів планування;

Сьогодні ці положення містяться переважно як базові у кількох документах соціально-економічного та просторового планування (стратегія розвитку міста, концепція соціально-економічного розвитку у складі генерального плану тощо). Оптимальною назвою єдиного всеохоплюючого документу доречно визначити *концепцію інтегрованого розвитку* [12, 13, 22].

2) бачення та функції — регулятивні документи довгострокового планування: у соціально-економічній сфері таким документом є *статут міста* — який закріплює базові положення щодо життя громади; у просторовій сфері — це *план зонування* (обмеження землекористування), що забезпечує узагальнений розподіл функціональних зон та відповідні обмеження, або у більш широкому вигляді — *загальна схема пла-*

Таблиця 3. Вертикально-інтегрована система планувальної документації (з прикладами галузевих програм, планів дій і міських проєктів)

Рівень планування	Тип планування	Соціум	Економіка	Простір	Транспорт	Довкілля
Бачення та функції	1) Формуюче	Концепція інтегрованого розвитку: цінності, місія, візія пріоритети, території розвитку				
	2) Регулятивне	Статут міста		Комплексний план просторового розвитку (майстер-план)		
Завдання та системи	3) Формуюче	Стратегія розвитку людського капіталу	Економічна стратегія	Стратегія просторового розвитку	Транспортна стратегія	Стратегія збереження та розвитку природних ландшафтів та впливів на довкілля
	4) Регулятивне	Галузева програма розвитку шкільної освіти	Галузева програма розвитку креативної економіки	Генеральний план міста, Детальний план території	План дій з безпеки дорожнього руху	План національного природного парку
Технології та впровадження	5) Формуюче	Проєкт (концепція) центрів громадської безпеки	Проєкт (концепція) індустріального парку	Техніко-економічне обґрунтування міських проєктів	Проєкт (концепція) реконструкції транспортного хабу	Техніко-економічне обґрунтування територій екологічної трансформації
	6) Регулятивне	Розвиток: робоча документація міських проєктів та програм Життєдіяльність: інструкції, правила, методологічні матеріали				
	деталізація (фінансування)	Міський бюджет (в тому числі капітальні вкладення бюджету розвитку): паспорти бюджетних програм				
Аналіз інтегрованих впливів	7) Моніторинг	Оцінка впливу				

Оцінка впливу

нування території і комплексний план розвитку територіальної громади;

3) завдання та системи — **формуючі стратегії середньострокового планування**: реалізація єдиної системи планування і управління збалансованістю і стійкістю взаємодії міських секторів має передбачати розробку п'яти взаємоузгоджених секторальних стратегій, що забезпечують інтегроване планування (соціум, економіка, простір, транспорт, довкілля), або єдиної стратегії розвитку з врахуванням п'яти секторів. Відповідно до визначених вище пріоритетів можуть розроблятися також *вузькоспеціалізовані стратегії* (наприклад, стратегія підвищення безпеки дорожнього руху або стратегія розвитку туризму);

4) завдання та системи — **регулятивні документи середньострокового планування**: кожна з п'яти секторальних стратегій має передбачати *програми* проєктів та заходів. Планувальні документи — *генеральний план* як регулюючий («жорсткий») інструмент з більш деталізова-

ним зонуванням та ландшафтним плануванням, та *галузеві програми* («м'які» інструменти). Для вузькоспеціалізованих стратегій — це *плани дій*, для стратегій просторового розвитку — *детальні плани територій*;

5) **технології та впровадження** — це власне *формування міських проєктів*, що реалізуються у чітко визначеній *короткостроковій перспективі*. Проєкти мають чіткий календарний план реалізації. Якщо тривалість проєкту перевищує 2–3 роки, варто класифікувати таку діяльність як галузеву стратегію/програму, або стратегію/детальний план території. Так, певні інфраструктурні проєкти часом потребують більше часу, але у такому разі доречно ділити на черги і мати тимчасові рішення у разі затримок реалізації. *Техніко-економічні обґрунтування з виділеними концепціями територій трансформації* зводять у єдиний документ за інтегрованим підходом ті заходи, які виконуються в межах проєкту і формує технічне завдання для впровадження;

б) **технології та впровадження — регулятивні документи впровадження.** Узагальнюючий рівень — це *міський бюджет*, що вбирає в себе фінансування галузевих програм (поточні витрати) та міських проєктів (капітальні витрати). Також на цьому рівні — *робоча документація* з реалізації міських проєктів, різноманітні *інструкції, правила, посадові обов'язки, прикладне навчання* як низинний спосіб планування та комунікації. Низове планування насправді — найбільш об'ємне і не таке привабливе, як вищі стратегічні рівні, але саме від його якості в кінцевому рахунку залежить реалізація тих чи інших задумів.

7) важливою складовою планувальної діяльності є заздалегідь розроблена **система моніторингу реалізації концепції інтегрованого розвитку і аналіз впливів**, що передбачає контроль за дотриманням графіка виконання окремих програм і проєктів; проведення аналізу відповідності отриманих результатів запланованим; аналіз змін внутрішнього і зовнішнього середовища; оцінка ефективності й реалістичності досягнення окремих цілей; розробка рекомендацій щодо коригування певних завдань, що потребують змін під впливом різних факторів тощо.

Відповідно, послідовність етапів планування інтегрованого розвитку громад в Україні може виглядати так:

- консенсус щодо цінностей, місії, візії — встановлення основи, але без деталізації;
- визначення пріоритетів — пріоритетні напрямки розвитку, містоутворюючі функції та території трансформації;
- закріплення вищезазначеного статутом громади та комплексним планом просторового розвитку;

- пошук шляхів досягнення цілей через секторальні стратегії;
- регулювання досягнення цілей галузевими програмами та генеральним планом населеного пункту, встановлення містобудівних обмежень;
- уточнення і реалізація стратегій через плани дій і концепції трансформації територій;
- виконання через міські проєкти, фінансовані з міського бюджету та просторово узгоджені локально через детальні плани територій;
- моніторинг як основа для аналізу впливів та постійного коригування і оновлення документів.

Для організації впровадження зазначеної вертикально-інтегрованої системи планувальних документів розвитку територій необхідним є реформування нормативної бази шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів:

- визначення єдиного базового документу довгострокового планування розвитку територій, а саме концепції інтегрованого розвитку (вже реалізовується згідно [12, 13, 22]);
- визначення чіткого порядку врахування положень документів вищого рівня при розробленні документів нижчого рівня та запровадження міждисциплінарної експертизи для контролю міжсекторальних впливів;
- створення єдиного державного реєстру планувальних документів на всіх рівнях, в тому числі таких, що формують державні інтереси;
- формування єдиної системи моніторингу міських процесів на основі геопросторових даних, що вже реалізовується в Україні у вигляді містобудівного кадастру;
- технічне забезпечення можливостей моделювання розвитку міських процесів.

Висновки

У статті запропоновані методичні засади планування інтегрованого міського розвитку, що формують, по суті, систему планування розвитку будь-яких населених територій (населених пунктів, територіальних громад, районів, держави в цілому). Інтегрований підхід полягає у комплексному міждисциплінарному плануванні, необхідність застосування якого є визначальною при системних соціально-економічних трансформаціях територій (зміна укладу економіки, політичної системи, інтеграція до міжнародних структур, відновлення після руйнувань тощо).

Інтегрований підхід не є простим поєднанням соціально-економічного та просторового планування. Він потребує більш глибокого аналізу вза-

ємних (інтегрованих) міжгалузевих впливів тих чи інших процесів та заходів на всіх етапах планування, а також більш чіткої системи секторального планування, включаючи просторове. Такий всеохоплюючий підхід до планування можливий на основі застосування вертикально-інтегрованої системи планувальної документації, яка забезпечує єдність процесу планування та надійність механізмів впровадження та моніторингу здійснення планів розвитку територій, що вже поступово реалізовується у правовому полі України і набуває відповідного законодавчого підґрунтя.

Таким чином, сьогодні інтегрований підхід полягає у міждисциплінарному поєднанні всіх аспектів планування, передбачаючи широке залу-

чення всіх зацікавлених сторін (це питання автори планують детально розкрити у наступній публікації). Він має відповідати принципам сталого розвитку і ставити за головну мету підвищення якості життя людей і розвиток людського капіталу на основі збереження та покращення стану довкілля.

Для реалізації вищезазначеного пропонується виокремлювати п'ять тематичних секторів планування (соціального розвитку, економічного розвитку, просторового розвитку, розвитку транспорту і мобільності, планування розвитку природних ландшафтних систем і впливу на довкілля), а також єдину систему планування і управління збалансованістю і стійкістю взаємодії секторів планування, як інструмент впровадження інтегрованого підходу.

У процесі планування доречно розрізнити 6 вертикально інтегрованих послідовних рівнів,

що за змістом відповідають цінностям, функціям, завданням, системам, технологіям і обслуговуванню та реалізуються через політичні й організаційні (зокрема організаційно-технологічні, технологічно-обслуговуючі) рішення та запроваджуються через формуючі та регламентуючі документи планування.

Загалом запропонована методика планування інтегрованого міського розвитку розкриває як певні прогалини у сучасній системі планування розвитку територій низового рівня і, відповідно, потребу запровадження нових планувальних документів (наприклад, стратегія розвитку людського капіталу), так і визначає міжгалузеві взаємозв'язки між планувальними документами.

Все вищезазначене визначає наукову новизну даної публікації.

Література [References]

1. *Integrated Urban Development Planning and Urban Development Management — Strategies and instruments for sustainable urban development*. Position Paper by the German Association of Cities approved by the Board of the German Association of Cities at its 383rd meeting held in Hanover on 22 March 2011, URL: <https://sil0.tips/download/integrated-urban-development-planning-and-urban-development-management-strategie> (accessed 29.05.2023)
2. Dronova, O. L. (2018). *New urbanism vs. modernism: a comparative analysis of urban planning approaches*. Materials of the International scientific conference “Geographic science and education: from ascertainment to constructivism.” Collection of science works. Kyiv. 232 p. : 139–142. [In Ukrainian].
[Дронова О. Л. *Новий урбанізм vs. модернізм: порівняльний аналіз містобудівних підходів*. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму»: Зб. наук. праць. К., 2018. 232 с. С. 139–142.]
3. *Encyclopedia of modern Ukraine*. URL: <https://esu.com.ua/> (accessed 30.05.23) [In Ukrainian].
[Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (accessed 30.05.23)].
4. Maruniak, Ye. O. (2018). *Geospatial research and planning practice: Ukraine against the background of world trends*. Kyiv. Phoenix. 336 p.
[Маруняк Є. О. *Геопросторові дослідження і практика планування: Україна на тлі світових трендів*. К.: Фенікс, 2018. 336 с.]
5. Melnychuk, A., Loshytska, V., Hnatiuk, S., Ohiichuk, N., Pisotska, K., & Baryshpol, S. (2022). *The concept of integrated development of the territory of the territorial community as a tool of strategic management*. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya* [Економічна та соціальна географія], 87, 61–71, DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.87.61-71>
6. Mezentsev, K., Pidgrushnyi, G., & Mezentseva, N. (2015). *Challenges of the post-Soviet development of Ukraine: economic transformations, demographic changes and socio-spatial polarization*. In Lang, T., Henn, S., Sgibnev, W., Ehrlich, K. (Eds.), *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization*. *New Geographies of Europe*. London: Palgrave Macmillan.
7. Dronova, O. L. (2015). *New Urbanism: In Search of the Way Out of Urban Collapse*. *Ukrainian Geographical Journal*, No. 3: 33–41.
[Дронова О. Л. *Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу*. Укр. геогр. журнал. 2015, № 3. С. 33–41.
8. Edward J. Blakely, & Ted K. Bradshaw (2002, 3rd ed.) *Planning Local Economic Development: Theory and Practice*. SAGE Publications, Inc; 3rd edition (May 22, 2002). 416 p.
[Блейклі Е. Дж. *Планування місцевого економічного розвитку. Теорія і практика*. Вид. 2-е. Пер. з англ. А. Кам'янець. Львів: Літопис, 2002. 416 с.]
9. Hajer, M. A. (2015). *On being smart about cities: Seven considerations for a new urban planning and design*. www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781315746692-14/being-smart-cities-seven-considerations-new-urban-planning-design-maarten-hajer (accessed 30.05.23)
10. Le Normand, B. (2014). *Designing Tito's capital: Urban planning, modernism, and socialism in Belgrade*. University of Pittsburgh Press.

11. Koglin, T., & Rye, T. (2014). *The marginalisation of bicycling in Modernist urban transport planning*. Journal of Transport & Health, 1(4), 214–222.
12. *On the approval of the Procedure for the formation of the Concept of integrated development of the territory of the territorial community*. Order of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine No. 172 dated September 22, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-22#Text> [In Ukrainian].
[Про затвердження Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 172 від 22 вересня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-22#Text>]
13. *On the regulation of urban planning activities*. Law of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2011, No. 34, Art. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> [In Ukrainian].
[Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 34, ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>]
14. Le Corbusier « Les Trois établissements humains », 1945.
15. Sennett, Richard. (2018). *Building and dwelling ethics for the city*. Kyiv. CANactions, 2021. 333 p. [In Ukrainian].
[Сеннетт Річард. Будувати і жити: етика міст [пер. з англ. М. Шевцова]. К.: Кенекшенс, 2021. 333 с.]
16. Jacobs, Jane (1993). *The Death and Life of Great American Cities*. Kyiv. CANactions, 2021. 477 p. [In Ukrainian].
[Джейкобс Джейн. Смерть і життя великих американських міст [пер. з англ.: І. Савюк, М. Шевцова]. К.: Кенекшенс, 2021. 477 с.]
17. Mumford, L. (1961). *The city in history: its origins, its transformations, and its prospects*. N.Y.: Harcourt, Brace & World, 1961.
18. Müller, M. (2015). *What makes an event a mega-event? Definitions and sizes*. Leisure Studies, 34(6), 627–642.
19. Von Weizsäcker, E. U., & Wijkman, A. (2017). *Come on! Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet*. A report to the Club of Rome. Springer.
20. Dronova, O. L., & Kononenko, O. Yu. (2019). Slavutych: Formation of the Urban Resilience Capacity in the Conditions of Current Challenges and Threats. Ukr. Geogr. Journal. No. 3 : 22–36. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.022> [In Ukrainian].
[Дронова О. Л., Кононенко О. Ю. Славутич: формування потенціалу стійкості міста в умовах сучасних викликів та загроз. Укр. геогр. журнал. 2019. № 3. С. 22–36. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.022>]
21. *On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the principles of the state regional policy and the policy of restoration of regions and territories*. Law of Ukraine No. 2389-IX of July 9, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n138> [In Ukrainian].
[Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій. Закон України № 2389-IX від 9 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n138>]
22. *On the approval of the Procedure for the development, updating, amendment and approval of urban planning documentation*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 926 of September 1, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
[Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації. Постанова Кабінету Міністрів України № 926 від 1 вересня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text>]

Стаття надійшла до редакції 03.11.2023

Для цитування [For citation]

Мельничук Г. В., Дронова О. Л. Інтегрований міський розвиток: підходи і методика планування. Укр. геогр. журн. 2024. № 1. С. 63–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.063>

Melnychuk, G. V., Dronova, O. L. (2024). *Integrated Urban Development: Approaches & Planning Methods*. Ukr. Geogr. Ž. No. 1: 63–78. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.063>